

Ігор БРИНДАК, викладач

Дуже часто після того, як відбувається беатифікація чи канонізація якогось святого, у деяких ЗМІ з'являються незвичайні «сенсаційні відкриття». Суть їхня зводиться до того, що нібито та особа зовсім і не свята. Можливо, іноді читачам доводилося натрапляти на інформацію, що начебто Мати Тереза з Калькутти була атеїсткою, Жанні Д'Арк була притаманна схильність обманювати, Франциск Асизський перебував у стані духовного самообману, а Папа Іван Павло II був масоном. Правда, коли ті «одкровення» проаналізувати глибше, то виявляється, що мали місце звичайні пересмикування, а подекуди й підтасування фактів. Однак, мова йтиме не про це. Мало хто знає, що був в історії один момент, коли спроба знеславити людину, яка мала репутацію святого (до сьогодні, проте, ще не канонізованого), закінчилася досить трагічно.

У 1958 році у Ватикані було відкрито беатифікаційний процес у справі Митрополита Андрея Шептицького, який триває до сьогодні. Оскільки у Радянському Союзі офіційна влада вважала цього подвижника віри «ворогом народу», до того ж дуже небезпечним, то було вирішено зняти пропагандистський фільм із розвінчанням, а точніше – із паплюженням постаті Митрополита. Сценарій майбутньої стрічки написав публіцист Владімір Беляєв, відомий багатьма погромницькими книжками, спрямованими проти, як тоді говорили, «українського буржуазного націоналізму». УГКЦ у тій порі теж називали буржуазно-націоналістичною. Робота над фільмом тривала у 1959 році. Режисером був Віктор Івченко, а головну роль виконала Інна Бурдученко. Фільм отримав назву «Іванна». Події у кінострічці розпочинаються восени 1944 року. Перші кадри показують похорон Митрополита Андрея. На запитання випадкового перехожого «кого ховають?» старший чоловік відповідає: «Вбивцю ховають». І вже далі увесь сюжет фільму побудований на спогадах цього старшого чоловіка. Він, як пізніше з'ясується, у минулому був греко-католицьким священником (за сюжетом кінокартини – отець Теодозій Ставничий). У 1940 році, тобто, як кажуть у нашому народі, за перших совітів, дочка отця Теодозія

Іванна Ставнична, дізнавшись, що радянська влада дає можливість безкоштовно здобувати освіту, вирішує вступити на навчання в університет. Але після подання заяви на вступ вона отримує відмову з мотивацією її соціального походження. Проте творці фільму подали ситуацію так, що начебто керівництво університету хотіло Іванну прийняти, а відмова – це була інтрига «українських буржуазних націоналістів». Після невдалого вступу в університет батько дівчини представляє її Митрополитові Андрею Шептицькому, і той рекомендує дівчині вступити в монастир. Згодом розпочинається війна, і Україна опиняється під німецькою окупацією. В роки окупації Іванна переконується, що усе, про що говорить Церква, є неправдою, а те, про що говорить партія (комуністична), є правдою. Що стосується особи Митрополита Андрея Шептицького, то його, ясна річ, у стилі тодішньої пропаганди показано як «посібника німецько-фашистських окупантів». Та й багатьох інших діячів УГКЦ – також.

Перша демонстрація «Іванни» у кінотеатрах Радянського Союзу відбувалася у 1960 році. Прем'єра співпала з новою хвилею антирелігійної боротьби, ініційованої Микитою Хрущовим. Після цього було знято ще декілька фільмів атеїстичної тематики. Однак вони мали настільки низький професійний рівень, що коли Микита Сергійович був усунутий від державного керма, то сама радянська влада поклала ті кінострічки на полицю. Але «Іванну» така доля оминула. Її крутили і пізніше. Можливо, через те, що атакувалося у фільмі таких ненависних тодішній владі уніатів. Цю кінокартину показували не лише в СРСР, але й в інших країнах так званого соцблоку, в тому числі і в Польщі. Власне там «Іванна» вперше стягнула на себе критику з боку місцевих католицьких ієрархів. У Польщі Церква мала більше свободи, ніж у Радянському Союзі, і тому ксьондзи закликали бойкотувати перегляд стрічки у кінотеатрах. Варто нагадати, що тодішній примас Римо-Католицької Церкви у Польщі кардинал Стефан Вишинський був критично налаштований до особи Митрополита Андрея Шептицького. Він навіть домагався заблокування на деякий час беатифікаційного процесу. Однак, незважаючи на власні погляди, і кардинал Вишинський був переконаний: те, що показують у цьому фільмі, вже виходить за допустимі межі. Тому він теж закликав до бойкоту. Саме завдяки преосвященному Стефану Вишинському інформація про «Іванну» потрапила на Захід, викликавши багато протестів у католицькій пресі, в тому числі й у ватиканській. У Радянському Союзі на протести, ясна річ, уваги не звертали. «Іванна» отримала престижну премію на всесоюзному кінофестивалі у 1960 році. Це був найвищий триумф фільму, після якого розпочалася його нова сторінка в історії. Як далі побачимо, набагато сумніша, аніж попередня.

П'ятнадцятого серпня 1960 року під час зйомок нового фільму «Квітка на камені» виконавиця ролі Іванни Ставничної Інна Бурдученко згоріла живцем у вогні. З її смерті розпочався ланцюг незрозумілих трагедій, пов'язаних з особами, які брали участь у зйомках «Іванни» або членами їхніх родин. Так, син художника-постановника Михаїла Юферова загинув під тролейбусом. Дочка сценариста Владіміра Беляєва померла від невідомої хвороби. Режисер Віктор Івченко отримав інфаркт. І хоч він вижив, але вже до смерті мав проблеми з серцем. Упродовж короткого проміжку часу пішло зі світу сім осіб, пов'язаних із цим фільмом (див. ru.wikipedia.org/wiki.«иванна»). Трагедії продовжувалися й далі. 15 серпня, рівно через три роки після смерті Інни Бурдученко, її чоловік Ігор Кирилюк загинув у автомобільній катастрофі. Не дивно, що з часом цей фільм стали називати «проклятим» (див. «Іванна» 1959 – проклятый фильм» rus.shanson.ru). Вищезгадані факти до сьогодні ніхто не зміг ані заперечити, ані надати їм якогось

раціонального пояснення. Правда, довкола них виникли різні фальшиві чутки і домисли, на які варто звернути увагу. Часто можна почути, що нібито тодішній римський понтифік Іван XXIII прокляв цей фільм, через що й сталася вищезгадана трагедія. Деякі журналісти, правда, уточнюють, що не прокляв, а проголосив анатему. Хоча більшість людей думає, що прокляття й анатема – це одне й те ж. Існує ще твердження, що й занепад українського кінематографу, у наш час є також наслідком папського прокляття на «Іванну». Люди сприймають це настільки серйозно, що у 1990-ті роки навіть надходили письмові прохання до Папи Івана Павла II зняти чи то прокляття, чи то анатему 1960 року. Насправді, ніякого прокляття і ніякої анатеми не було. Хочу нагадати, що Папа Іван XXIII у 2000 році був проголошений блаженним. Якщо б він дійсно когось проклинав, то це було б перешкодою до його беатифікації.

Тепер щодо терміну «анатема». Більшість схильна вважати, що це означає «прокляття». Насправді ж воно походить від грецького слова «анатітемі», що буквально означає «те, що залишене» або «те, що вилучене». Тобто анафема означає, що та або інша особа є залишена поза Церквою. Попросту кажучи, є відлучена від неї. Крім того, вживається цей термін здебільшого на Сході. У Західній Церкві прийнято вживати термін «екскомуніка». Екскомуніка походить від латинського «комуніо», що означає «спільнота», а екс – «колишній». Тобто буквально це слово перекладається як «колишній у спільноті». Знову ж таки, потвердження на те, що особа опинилася поза спільнотою, а конкретніше – поза Церквою. Зрозуміло, що ані анатема, ані комуніка не може стосуватися фільму, бо він не є особою, а значить не може бути членом Церкви. Не міг Папа також відлучати ні творців фільму, ні акторів, адже вони ніколи не були членами Католицької Церкви. З цієї, власне, причини Іван Павло II і не знімав з «Іванни» ані проклять, ані анатем, бо їх не було. Що стосується невдач українського кінематографу, то вони пов'язані з іншими причинами, обговорення яких не стосується теми цієї публікації.

Однак не один читач запитає: «Якщо вже не було ніяких проклять, то як тоді зрозуміти ланцюг трагедій, пов'язаних з даним фільмом. Зрозуміти їх можна в контексті інших подібних подій. Люди старшого покоління, напевно, ще пам'ятають часи, коли у наших краях руйнували храми. Заодно вони пригадають, як дуже часто пізніше з тими особами, що нищили святині, траплялися різноманітні трагедії. Відвідайте різні населені пункти, де мало місце руйнування церков. Там ви почуєте багато вражаючих розповідей. Хоча Церква не проголошувала тоді жодних відлучень і тим більше – проклять. Українська Греко-Католицька Церква у той час перебувала у підпіллі, тож оприлюднювати відлучення просто була неспроможна. Або ж читачі, напевно, чули історію, яка мала місце у Самарі (тодішній Куйбишев). Сталося так, що дівчина танцювала з іконою Святого Миколая і закам'яніла. До речі, недавно про ці події у Росії зняли художній фільм під назвою «Чудо». Подібна подія мала місце і в Дрогобичі, хоч про неї менше знають (див. «Божий автограф», «Жива Вода» №12, 2007 рік). І знову ж таки, ніхто тих осіб не проклинав і не відлучав. Тобто часто може бути так: проблема не у тому, що людину хтось проклинає, а що вона проклинає себе саму. Не буквально, ясна річ, але фактично. Сама людина, бажаючи «пожартувати з Богом», може серйозно обпектися на тих жартах і в переносному значенні, і часом навіть у прямому. Тому трагедії, які сталися після демонстрації «Іванни», були не наслідком неіснуючого папського прокляття, а вільним вибором творців фільму. Просто вони вирішили діяти за принципом «чим більша і цинічніша брехня, тим більше їй повірять». На жаль, дехто повірив і вірить до сьогодні. Але Божий погляд на це є іншим: «Не свідчи ложно на свого ближнього» (Вих.20,16). І «...

ті, що ненавидять праведника, зазнають кари» (псалом 34 (33), 22). Боже провидіння показало, що ігнорувати цих слів зі Святого Письма не можна.

Багато років минуло відтоді, як уперше на екранах кінотеатрів демонстрували «Іванну». З одного боку, відбулися деякі позитивні зміни, бо, наприклад, вийшов фільм Олесь Янчука «Владика Андрей», де постать Митрополита показано вже у зовсім іншому світлі. З іншого ж боку, мода на фільми, у яких висміюється і Церква, і віра в Бога загалом, ще існує. Хоч, на щастя, в Україні такі стрічки вже не знімають. Тому так чи інакше замислитись все одно є над чим. Бодай тому, що не хотілося б, аби сповнилася популярна у наш час жартівлива приказка: «Історія вчить тому, що нічого не вчить».

Ігор Бриндак. Фільм, який обернувся трагедією//«Жива Вода» №23 (145) 2013 р.